

CSOKONAI LYRÁJA.

Kazinczy Ferencz arra buzdította az ifjú Csokonait, hogy »dallja a szív szelid érzékenységeit, szerelmet, barátságot, bort, természet szépségeit«.

Napjainkban a lyrai költemény tartalmát az érzelemben keressük és egyre megy, vajjon a költő érzelmi élményét kedvese utáni vágyódása, egy kedves táj szemlélete, a tavasz mulandósága vagy egy hű barát halála okozta-e. Nem osztályozzuk többé a lyrai verseket szerelmi-természeti-politikai lyrára. A költő művészi adománya az, hogy azokat az érzelmeket kelti fel bennünk, melyeket élményei benne támasztottak.

Bizonyos előre kitűzött tárgyról énekelni nem is képes a hivatott lyrikus. Csokonai írja a Lilla-dalok előszavában: »Sokszor, a mint néhány versemből észrevehetni, képződésem más tárgyról akar andalogni és csak akkor vette magát észre, mikor szívem titkos ütésinek ellene nem állhatván, már a versek közé a Lilla név bé is lopódott.« Különösen a *Déli Aggodalom*-ra illik a költő e beismerése.

Az irodalomtörténet egy másik hibába esett Csokonai lyrai műveinek méltatásakor. Darabokra tördelte Csokonai lelkének, e kincses bányának, a mélységből napfényre hozott, nagy dimenzióju drágaköveit. Főlöskégyül jelölt meg versei közt elégiákat és egyéb versfajokat. *A Reményhez*, *A Tihanyi Echohoz*, *A Magánosság*hoz intézett fohászok nem elégiák, hanem dalok, ódák, a miknek költőjük tartotta.

Az elégia sem nem versforma, sem nem lyrai műfaj. Költői irányt jelöl az *elégicus* szó. Elégicus minden oly mű, mely az elveszett ideált sóvárogja, egy letűnt, visszakívánt, de a valóságban vissza nem térő boldogságról emlékezik. Elégicus költemény *A Reményhez* és a *Tihanyi Echohoz*; *A Magánosság*hoz nem is elégicus.

Legalkalmasabb felosztási alap ma is a Csokonaié. Dalokra és ódákra osztjuk lyráját. Az érzelmeket véve szempontúl, elegendő volna ez a cím: lyrai költemények. Viszont a költészet eszközeit, a költői nyelv különböző hangnemét és az eltérő irodalmi hagyományt tekintve — a dalokban olasz, német költők és Anakreon, az ódában legkivált Horatius hatása érzik — a kettős elnevezés is megállhat.

Csokonai a Lilla-dalokat tartotta legtöbbször lyrai művei sorában. Ez az ítélete szintén megdönthetetlen. 1793—1799 közt keletkeztek; azontúl mindössze kettőt írt. Lillát, polgári nevén Vajda Juliannát, 1797 júniusában ismerte meg. A költői művek alkalmi háttere irodalomtörténeti szempontból fontos, művészi szempontból a sugalló érzelem és ez mély, költői az egész cycluson át. Irodalomtörténeti tekintetből meg jól esik tudnunk, hogy már 1793-tól fogva írta e szép vallomásokat. Így megdől a kortársainak az a hite, hogy *Himfy* után, versengésből írta a Lilla-dalokat. *Himfy Szerelmei* 1801 augusztus elején jelentek meg; Csokonai csupán *A Pillangóhoz* és a *Gróf Erdődynéhez cz.* dalt írta 1802-ben, Kisfaludy Sándor művének megjelenése után. Nyomatásban Csokonai szegénysége és a censura akadékoskodása miatt csak 1805-ben jelentek meg a Lilla-dalok és a költő életében *A Pillangóhoz cz.* Haydntól megzenésített dalnak, *A Szemrehányás, A Reményhez* hangjegyei voltak meg csupán.

Himfyvel szemben a versforma terén tartotta saját verseit kiválóbaknak, még pedig azért, mert Kisfaludy Sándor mindazon egy versnemben írta Himfy Szerelmeit. Csokonai főleg a rímes trochaicus verset alkalmazta. Ezt Matthisson példájára és Földi tanai nyomán kedvelte meg. De épp így elleste a legváltozatosabb versformákat is.

E technikai műizlésével sem volt nagyra. A versformát nem a műzsa lelkének, még csak testének sem tartotta, hanem csupán »ruhája állásának«.

Az utókor méltán hódol Csokonai verselő készségének, de egyben itt is igazat ad neki abban, hogy az ügyes rímek még nem teszik költővé. Gondoljunk *Anakreoni* dalaira, melyeknek versformája, akárcsak a Himfy-stropha, nem tud sokáig gyönyörködtetni.

S itt viszonzhatná Kisfaludy Sándor az egyazon versforma vádját. Sőt mi hozzátehetjük, hogy Himfy Szerelmeiben az egyazon stropha használata inkább jogosult, hiszen egy epos is egyazon metrumban folyik és a Himfy Szerelmeinek epicus a kerete.

Csokonai Földinek és Kazinczynak, Anakreon fordítóinak ajánlotta *Anakreoni*-dalait. Foglalatjuk: Élünk vidáman, minél kevesebb gonddal, hisz úgyis meghalunk. A halál se szomorítson, az elköltözött élete emlékeztesse barátait a lét örömeire. (*A Hafiz Sirhalma.*) A XVIII. század kissé ledér szellemét tükröztették e dalok, az epicuri életfelfogást. Még *Lessing* is az anakreontikákkal arat tapsokat irodalmi fellépése éveiben. *Lessing* élete és pályája a véletlen játékból sok hasonlóságot mutat Csokonai életével és működésével és ha Csokonainak is legalább oly bőkezű maecenasok, virágzó színház és ugyanannyi életév jutnak osztályrészül: talán az egyezés nem véletlen és még feltűnőbb lehetett volna. A Csokonai szülővárosában, Debreczenben állított Csokonai-

szobron a szőlővenyige a XVIII. századbeli Európát is jellemzi, egy darab európai közösséget, a frivolitás áramlatát.

Költőnknek sárospataki jogakadémiai hallgató korában tett hegyaljai kirándulásai és a szorgalom nélkül való magyar élet is sodorták ez áramlaton, könnyű, virágos partok közt lebbenő sajkán. Csokonai frivolságában tehát a XVIII. század európai emberének s ebben a magyarénak is igazi és egész szellemét képviseli: ez az egyedüli érdemük Anakreon dalainak is, nem pedig versformájuk, mint Toldy Ferencz írta Handbuch-jában.

Ha a versforma szépsége a lyrai vers ruhája állása, a költői nyelv a teste, mely által a lelki élmény kifejezésre jut. Csokonai kortársai convencionalis nyelven írtak. Költőnk is átveszi az antik nyelvek tropusait és figuráit, az antik istenek nála pusztá elnevezésükkel érzelmeket és tulajdonságokat személyesítenek meg. Két ok menti költői nyelvének ezt az első fokát. Mintáinak hatása alatt állott és classicus műveltségű olvasóközönséghez szóltott. S a mint hajdan Zrinyi tudatosan idegen szókkal volt kénytelen tarkázni eposát, úgy tett Csokonai legegyszerűbb dalaiban. A szükséges nyelvreform a nyelvújítás korában élt és ő nem volt a szélső purismus híve.

Ódáiban patheticus, dictioja bőbeszédű, de csak a maecenásokhoz írt ódáiban. Költészete legsikerültebb termékeiben az erős érzelem természetes kifejezését találja el, a népi és régies nyelvet, az új, meglepő epitheton ornansokat művészi hatással, az értelemmel adaequat szókinccsel értékesíti. Ő a naiv nyelvnek első lyrai művésze. A lyrai nyelvnek szüksége van mindenekelőtt a külvilágból vett hasonlatokra. Csokonai egész sorát bontja ki előttünk a szemléletes képeknek. A *Reményhez* cz. dal nyelve és metruma összhangban van a képpel és értelemmel egyaránt. Pompás képsor van előttünk és egyetlen, egyszerű, mély gondolat fűzi együvé. Éppoly mesterien bűvöli át a természeti jelenségeket érzelmekké. E két örök-lyrai adomány költői hatásának második nyitja.

Lyrájának lelke nyájas és ez az ő legnagyobb ereje. Nagyobb szerelmi költeményeiben, így az *Utolsó szerencsétlenségben* lelki megnyugvással zengi élete nagy csalódását. A bőven ömlő rythmikus szóáradat bánatát is magával sodorja. Lyrája valóban hasonló Cyprus boldog szigetéhez; virágokon tapod az ember mindenütt és még ott is, a hol irtózni kellene, a kőszirtokon, a meredek tengerpartokon, Gráciákat találunk s hízelkedő Amoroikat a kataraktákon. Mintha teljesen rá, sorsára, lyrikus pályájára illenék Heine kevésbé ismert költeménye:

Wandere !

Wenn dich ein Weib verraten hat,
So liebe flink eine andre;
Noch besser wär' es, du liessest die Stadt —
Schnüre den Ranzen und wandre !

Du findest bald einen blauen See,
Umringt von Trauerweiden;
Hier weinst du aus dein kleines Weh
Und deine engen Leiden.

Wenn du den steilen Berg ersteigst
Wirst du beträchtlich ächzen;
Doch wenn du den felsigen Gipfel erreichst,
Hörst du die Adler krächzen.

Dort wirst du selbst ein Adler fast,
Du bist wie neugeboren,
Du fühlst dich frei, du fühlst: du hast
Dort unten nicht viel verloren.

Csokonai vándorolt. Kóborló hajlama, a magyar poéták ez ösztöne üzte. Lillát elsiratta a Balatonnak, a Bakonyinak, a Vértesnek. A Somogyságban a kötelesség meredek ormán lelke saszárnycsücsök bontá ki. A lyrikus itt újjászületett benne. Független rousseau-i szegénységről s a természet szépségének cultusáról, egy eszményi világról szó ezentúl ábrándokat. *A Magánosság*hoz. Az 1802 június 11-iki nagy debreczeni tűzvész elhamvasztja ábrándjait is. Életereje is elhamvad. Egykor, huszonnégyéves korában mély bölcselmi és költői világfelfogással, sub specie aeternitatis tekintett végig életén az *Új Esztendei Gondolatok*-ban s a mulandóság méla gondolata, a halálsejtelem felhője már ekkor ott sátorozott homlokán. Földi boldogságért epedett dala. Mire harminczegyéves lett megírja az örökkévalóság jegyében második művét: *A lélek Halhatatlanságáról*. Ez a költeménye már kívül esik lyrai termékein. Lyrája e földhöz, e világi örömhöz és bánatokhoz ragaszkodik. Tanítókölteményében már a világi boldogságról lemondó Csokonai nyilatkozik meg. A halál utáni jövőért reménykedik . . .

Műveinek lelke tovább él. Több mint száz éve, hogy meghalt Csokonai — és még van jövője.

DR. HARMOS SÁNDOR.